כיתה ז' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | שמואל א יג, א-כג

ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

"נסכלת": שאול אינו מחכה לשמואל

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את המצב הצבאי בתחילת מלחמת שאול בפלשתים: הכאת הנציב, המחנה הגדול של פלשתים והעם המתחבא
- התלמידים יסבירו מה עשה שאול בגלגל, ומה הנימוקים שלו "כִּי-רָאִיתִי כִי-נָפַץ הָעָם מֵעָלָי"
- התלמידים ינתחו את תגובת שמואל "נִסְכָּלְתָּ: לֹא שָׁמַרְתָּ, אֶת-מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ" ואת העונש "מַמְלַכְתְּךָ לֹא-תָקוּם"

📚 בהתאם לתוכנית הלימודים

בהתאם לתוכנית הלימודים: לפי מתווה משרד החינוך להוראת שמואל א בחמ"ד (תשפ"ז, כיתה ח'), פרקים יג-יד: "הקרב במכמש". מיומנויות: איתור פרטים והשוואה (ההוראה בי, ח מול מעשה שאול ביג, ח-יב).

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם מותר למנהיג "לעקוף" הוראה כשהמצב לחוץ?

שאול מחכה שבעה ימים, העם בורח, והאויב מתקרב. ברגע האחרון הוא מקריב בעצמו, ושמואל מגיע מיד אחר כך. בשיעור שוקלים את הנימוקים של שאול מול דברי שמואל, ושואלים מה בדיוק היה החטא.

🚪 כרטיס כניסה (2 דקות)

בתחילת השיעור כל תלמיד עונה בכתב, בלי ציון:

1. מה אמר שמואל לשאול בפרק י, ח לעשות בגלגל?
2. במה הצליח שאול בפרק יא?
3. האם קרה לכם שלא חיכיתם כמו שהתבקשתם, כי חשבתם שאין ברירה? מה קרה?

למורה: שאלה 1 היא המפתח לשיעור: ההוראה "שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל, עַד-בּוֹאִי אֵלֶיךָ" ניתנה כבר בפרק י. כדאי לכתוב אותה על הלוח לפני שקוראים את פרק יג.

🧪 פתיחה

מציגים מצב: "המורה אמרה לכם לחכות לה בכיתה עד שתגיע ותגיד מה עושים. עברו 40 דקות, חצי מהכיתה כבר הלכה, והשיעור הבא מתחיל. מה עושים?" מצביעים: מחכים / מתחילים לבד. שומעים נימוקים, ומסבירים שבדיוק כך עומד שאול בגלגל.

📖 הסבר למורה

הפרק פותח במלחמה עם פלשתים. יונתן בן שאול מכה את נציב פלשתים בגבע, ופלשתים מגייסים מחנה ענק: "וְעָם, כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל-שְׂפַת-הַיָּם לָרֹב". העם בפחד: מתחבאים "בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים", חלקם עוברים את הירדן, ומי שנשאר עם שאול בגלגל "חָרְדוּ אַחֲרָיו".

שאול מחכה שבעה ימים, כמו ששמואל אמר לו בפרק י, אבל שמואל לא מגיע והעם מתפזר. שאול מקריב את העולה בעצמו, ו"וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל, בָּא". שאול מסביר שלושה נימוקים: העם מתפזר, שמואל לא הגיע בזמן, ופלשתים מתאספים; ולכן "וָאֶתְאַפֵּק, וָאַעֲלֶה הָעֹלָה".

שמואל עונה בחריפות: "נִסְכָּלְתָּ: לֹא שָׁמַרְתָּ, אֶת-מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ". לו שמר שאול את המצווה, ה' היה מכין את ממלכתו לעולם; עכשיו "מַמְלַכְתְּךָ לֹא-תָקוּם", ו"בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ". הפרק מסתיים בתיאור של חוסר נשק: פלשתים לא הניחו לישראל להחזיק נפחים, ו"וְלֹא נִמְצָא חָרָב וַחֲנִית בְּיַד כָּל-הָעָם" מלבד שאול ויונתן.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמואל א פרק יג, פסוקים ב-ז

(ב) וַיִּבְחַר-לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, מִיִּשְׂרָאֵל, וַיִּהְיוּ עִם-שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית-אֵל, וְאֶלֶף הָיוּ עִם-יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין; וְיֶתֶר הָעָם, שִׁלַּח אִישׁ לְאׇהָלָיו.

(ג) וַיַּךְ יוֹנָתָן, אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע, וַיִּשְׁמְעוּ, פְּלִשְׁתִּים; וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל-הָאָרֶץ לֵאמֹר, יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים.

(ד) וְכָל-יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר, הִכָּה שָׁאוּל אֶת-נְצִיב פְּלִשְׁתִּים, וְגַם-נִבְאַשׁ יִשְׂרָאֵל, בַּפְּלִשְׁתִּים; וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל, הַגִּלְגָּל.

(ה) וּפְלִשְׁתִּים נָאֶסְפוּ לְהִלָּחֶם עִם-יִשְׂרָאֵל, שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשִׁשָּׁת אֲלָפִים פָּרָשִׁים, וְעָם, כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל-שְׂפַת-הַיָּם לָרֹב; וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ, קִדְמַת בֵּית אָוֶן.

(ו) וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צַר-לוֹ, כִּי נִגַּשׂ הָעָם; וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם, בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים, וּבַצְּרִחִים, וּבַבֹּרוֹת.

(ז) וְעִבְרִים, עָבְרוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן, אֶרֶץ גָּד, וְגִלְעָד; וְשָׁאוּל עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל, וְכָל-הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו.

שמואל א פרק יג, פסוקים ח-טו

(ח) (וייחל) [וַיּוֹחֶל] שִׁבְעַת יָמִים, לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שִׁמוּאֵל, וְלֹא-בָא שְׁמוּאֵל, הַגִּלְגָּל; וַיָּפֹץ הָעָם, מֵעָלָיו.

(ט) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל – הַגִּשׁוּ אֵלַי, הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים; וַיַּעַל, הָעֹלָה.

(י) וַיְהִי, כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה, וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל, בָּא; וַיֵּצֵא שָׁאוּל לִקְרָאתוֹ, לְבָרְכוֹ.

(יא) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל, מֶה עָשִׂיתָ; וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי-רָאִיתִי כִּי-נָפַץ הָעָם מֵעָלַי, וְאַתָּה לֹא-בָאתָ לְמוֹעֵד הַיָּמִים, וּפְלִשְׁתִּים, נֶאֱסָפִים מִכְמָשׂ.

(יב) וָאֹמַר, עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל, וּפְנֵי ה', לֹא חִלִּיתִי; וָאֶתְאַפַּק, וָאַעֲלֶה הָעֹלָה.

(יג) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל-שָׁאוּל, נִסְכַּלְתָּ: לֹא שָׁמַרְתָּ, אֶת-מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ, כִּי עַתָּה הֵכִין ה' אֶת-מַמְלַכְתְּךָ אֶל-יִשְׂרָאֵל, עַד-עוֹלָם.

(יד) וְעַתָּה, מַמְלַכְתְּךָ לֹא-תָקוּם: בִּקֵּשׁ ה' לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ, וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד עַל-עַמּוֹ – כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ, אֵת אֲשֶׁר-צִוָּךְ ה'.

(טו) וַיָּקָם שְׁמוּאֵל, וַיַּעַל מִן-הַגִּלְגָּל – גִּבְעַת בִּנְיָמִן; וַיִּפְקֹד שָׁאוּל, אֶת-הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ, כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת, אִישׁ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וָאֶתְאַפַּק, וָאַעֲלֶה הָעֹלָה" (שמואל א יג, יב)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד מסביר את כוונת שאול: "לזה התחזקתי לעבור על רצוני ולבל המתן עוד". שאול אומר שגם הוא לא רצה, אבל הרגיש שאין ברירה.

📜 **כתוב:** "נִסְכַּלְתָּ: לֹא שָׁמַרְתָּ, אֶת-מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ" (שמואל א יג, יג)

💭 **מפרשים:** מצודת דוד: "עשית סכלות במה שלא המתנת כל היום עד בואי", ומוסיף שההוראה הייתה "כי דבר ה' היא, ולא מאלי אמרתי".

📜 **כתוב:** "וַיּוֹחֶל] שִׁבְעַת יָמִים, לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שִׁמוּאֵל" (שמואל א יג, ח)

💭 **מפרשים:** רש"י מסביר "וַיּוֹחֶל. הִמְתִּין", ומזכיר את ההוראה מפרק י: "שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. כרטיס כניסה וחזרה על י, ח (4 דקות)
2. פתיחה: לחכות או להתחיל לבד? הצבעה ונימוקים (5 דקות)
3. קריאה מודרכת של יג, ב-ז: המצב הצבאי והעם המתחבא (8 דקות)
4. קריאה בזוגות של יג, ח-יד: "משפט" בכיתה – צוות הגנה של שאול וצוות של שמואל (14 דקות)
5. יג, יט-כב: אין נפח ואין חרב. מה זה מלמד על מצב ישראל? (6 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה עשה יונתן בתחילת הפרק, ואיך הגיבו פלשתים?
2. איפה התחבא העם?
3. אילו שלושה נימוקים נותן שאול לשמואל?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה שמואל קורא לשאול "נסכלת"? מה בדיוק היה החטא?
2. מה פירוש "איש כלבבו"? במה הוא שונה משאול?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הנימוקים של שאול משכנעים אתכם? האם העונש נראה לכם חמור מדי?
2. מתי לדעתכם מנהיג צריך לחכות, ומתי עליו לפעול לבד?

🏁 סיכום השיעור

בגלגל שאול לא עומד בבחינה: הוא מחכה, אבל לא עד הסוף, ומקריב בעצמו. שמואל קובע שהממלכה לא תימשך בבית שאול, ושה' יבחר "איש כלבבו". זה החטא הראשון של שאול, והוא קשור לשאלה שתחזור בפרק טו: האם המלך מקשיב לדבר ה' גם כשקשה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

השלימו: "שאול חשב ש... ; שמואל אמר ש... ; לדעתי...".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה של הפרק כמבחן מנהיגות תחת לחץ: לחץ הזמן, לחץ העם ולחץ האויב. מה כל אחד מהם עושה להחלטה?
- דיון ערכי: הוראה מול שיקול דעת, ומחיר של פעולה לפני הזמן.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- שמיעה בקול ה' ונביאו כיסוד המלוכה בישראל: "כִּי עַתָּה הֵכִין ה' אֶת-מַמְלַכְתְּךָ אֶל-יִשְׂרָאֵל, עַד-עוֹלָם".
- "איש כלבבו": רמז ראשון לדוד, שעליו ידובר בהמשך הספר.

💡 הערות למורה

ב"משפט" בכיתה כדאי לתת לכל צוות שלוש דקות להכנה ושתי דקות להצגה, ולבקש מכל צד פסוק אחד לפחות. פסוק יג, א קשה להבנה ("בן שנה שאול במלכו"); אפשר לציין שיש לו פירושים שונים ולהמשיך. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

בדף: המצב הצבאי, ההוראה מפרק י, הנימוקים של שאול, תשובת שמואל, חוסר הנשק ומשימת סיכום. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמואל א פרק יג – מכון ממרא (נוסח הפסוקים)
- רש"י על שמואל א יג – ספריא
- מצודת דוד על שמואל א יג – ספריא
- שמואל א פרק י (ההוראה בפסוק ח) – מכון ממרא
- מתווה להוראת שמואל א, תשפ"ז – תנ"ך חמ"ד, משרד החינוך (PDF)

מחוון: "נסכלת": שאול אינו מחכה לשמואל

1. פלשתים: שלושים אלף רכב, ששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים; חנו במכמש. העם: ראו כי צר להם; התחבאו במערות, בחוחים, בסלעים, בצריחים ובבורות; חלקם עברו את הירדן; מי שנשאר "חרדו אחריו".
2. "שבעת ימים תוחל עד בואי אליך, והודעתי לך את אשר תעשה" (י, ח). על שאול היה לחכות שבעה ימים לשמואל, ששמואל יקריב עולות ושלמים ויגיד לו מה לעשות.
3. העם מתפזר – אין לשאול צבא. שמואל לא בא בזמן – שאול מרגיש שנשאר לבד. פלשתים מתאספים – הם עלולים לתקוף לפני שהתפלל לה'. עמדה אישית מנומקת על כל נימוק.
4. "נסכלת, לא שמרת את מצות ה' אלהיך". אילו שמר, ה' היה מכין את ממלכתו לעולם; עכשיו "ממלכתך לא תקום". ה' ביקש "איש כלבבו" ויצווה אותו לנגיד על עמו.
5. פלשתים לא הניחו נפחים בישראל, כדי שלא יעשו העברים חרב או חנית; ישראל ירדו לפלשתים כדי לחדד כלי עבודה. ביום המלחמה רק לשאול וליונתן היו חרב וחנית. זה מלמד ששאול נלחם בתנאים קשים מאוד, בלי צבא מצויד.
6. עמדת שאול: "כי ראיתי כי נפץ העם מעלי... ואתאפק ואעלה העלה" (יג, יא-יב). עמדת שמואל: "נסכלת, לא שמרת את מצות ה'" (יג, יג). דעה אישית מנומקת. (ניקוד מוצע: שתי עמדות עם פסוקים 4, דעה מנומקת 1.)

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רד"ק ומצודת דוד מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: ספר שמואל א נלמד בחטיבת הביניים (קריאה ספרותית-היסטורית, דמויות וערכים). חמ"ד: בתכנית החמ"ד ספר שמואל א משויך לכיתה ח', והיחידה מתאימה גם לה; לימוד עם רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.